

Struktura sensualnych i intelektualnych przedmiotów zagospodarowania rekreacyjnego

Structure of sensual and intellectual objects of recreational land development

Zbigniew Borkowski

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II
Instytut Architektury Krajobrazu
Katedra Kształtowania Krajobrazu
ul. Konstantynów 1 H, 20-708 Lublin
e-mail: zborkow@kul.lublin.pl

Abstract. Places of rest are landscapes picked up by people by senses as well as by mind. An analysis of ways of noticing by human his surroundings allows to single out objects, which may be referred to as sensual (noticed by senses) and the ones, which may be called intellectual (judged by mind) among components of landscape. They build landscape interior, which makes a basis of landscape cognition and forming.

In recreational landscape interior plants, animals, buildings and sport equipment may be counted among sensual objects. The objects mentioned above or their parts submitted for analysis by mind would take on form of a horizontal plane, wall, vault or free-standing element appropriate to its role in landscape. It would be a result of intellectual transformation, so each of the objects in one of forms mentioned above could be considered as an intellectual object of landscape.

In order to facilitate interpreting and examination of sensual and intellectual signals coming from the objects of landscape to people and correct arrangement of landscape objects of landscape may be divided in mind into components. Components are material and form and the material is not bounded by anything, while thanks to that the form limits it they may be received by senses and mind.

Słowa kluczowe: przedmiot krajobrazu, sensualne i intelektualne przedmioty krajobrazu, sensualne i intelektualne komponenty przedmiotu krajobrazu, zasady oceny przedmiotu krajobrazu

Key words: object of landscape, sensual and intellectual objects of landscape, sensual and intellectual components of object of landscape, criteria of estimation of object of landscape

Wprowadzenie

Człowiek będąc istotą żywą wyróżniającą się najwyższym stopniem rozwoju psychiki i życia społecznego posiada kulturę i jest zdolny do jej tworzenia (Dubisz 2003). Ludzie tworząc kulturę realizują się, dzięki czemu staje się ona ich sposobem na życie.

Nazwa kultura pochodzi od łacińskiego słowa „colere”, którego polskim odpowiednikiem jest „uprawiać”. Pojęcie „kultura” oznaczało początkowo uprawę ziemi porośniętej pierwotnie przez przypadkowo rozmieszczone rośliny. Na ich miejscu człowiek starał się w miarę posiadanych możliwości i umiejętności siać oraz sadzić rośliny niezbędne mu do życia oraz takie, które swym widokiem sprawiały mu przyjemność.

Rozumienie kultury ewoluowało od momentu pierwszego użycia tego słowa. Wychodząc od konstatacji, że ziemia musi być odpowiednio przygotowana i pielęgnowana, by mogła wydać pożądaną plon, dochodzono do spostrzeżenia, że człowiek również wymaga stosownej „uprawy” mającej na celu wyplenienie wad i stworzenie warunków do wzrastania w nim cnót (Cyceron 1961).

Analogicznie można rozumieć pojęcie kultury w odniesieniu do krajobrazu. Podczas kształtowania krajobrazu kulturowego należałoby likwidować jego części niedopasowane do otoczenia pod względem spełnianych funkcji a kształtować i dodawać do niego fragmenty harmonizujące z sąsiedztwem.

W procesie kształtowania krajobrazu kulturowego można by wyróżnić stan początkowy (pierwotny) krajobrazu i stan docelowy (przekształcony), przy czym stan początkowy jest tym, co elementy wprowadzone przez człowieka mają uzupełnić, wzbogacić i ulepszyć. Człowiek uzupełniając i ulepszając krajobraz powinien kierować się rozumem. Po osiągnięciu stanu docelowego mogłyby powstać warunki sprzyjające zaspokojeniu uzasadnionych potrzeb ludzi.

W trakcie zagospodarowywania krajobrazu kulturowego należałoby kolejno analizować, oceniać i kształtować otoczenie człowieka. Istniejący krajobraz (stan początkowy) byłby najpierw przez człowieka poznawany, następnie analizowany i oceniany. Na podstawie dokonanej ewaluacji mógłby on zaplanować pożądaną przyszły stan krajobrazu, w którym każdy przedmiot miałby pełnić określoną i wynikającą z jego atrybutów funkcję. Jeśli funkcja ta byłaby zgodna z funkcjami pełnionymi przez otaczające go inne przedmioty, w danym krajobrazie mogłyby powstać warunki sprzyjające panowaniu harmonii. W toku dalszych czynności ludzie podejmowałiby zaplanowane przez siebie i odpowiednie do założonych celów świadome oraz dobrowolne działanie, a całość tych czynności określana jest pojęciem „twórczość”.

Twórczość prowadzi do powstawania nowych przedmiotów i nowych krajobrazów. Proces ten wymaga wysiłku fizycznego i psychicznego skutkującego wyczerpywaniem się posiadanych przez ludzi sił, które muszą zostać następnie zregenerowane. Tempo odzyskiwania sił fizycznych i psychicznych zależy nie tylko od tego, przy pomocy jakich działań proces ten się dokonuje, lecz także od tego, w jak dobrze ukształtowanym i ocenianym przez rekreantów otoczeniu on następuje. Racjonalna działalność człowieka powinna prowadzić więc do ukształtowania takiego krajobrazu kulturowego, w którym ludzie mogliby efektywnie odzyskiwać siły fizyczne i psychiczne.

Niezwykle istotnym etapem opisanego procesu kształtowania krajobrazu jest analiza i ocena tego, co istnieje. Celem niniejszej pracy jest przedstawienie sposobu zrealizowania tego etapu prac metodą wydzielenia składających się na krajobraz kulturowy przedmiotów sensualnych i intelektualnych. Przeanalizowanie i ocenienie stopnia dopasowania ich tworzywa i formy do istniejącego otoczenia pod kątem pełnionej przez nie funkcji umożliwi wskazanie rozwiązań sprzyjających ukształtowaniu harmonijnego krajobrazu kulturowego. W takim krajobrazie człowiek prawdopodobnie mógłby przyjemnie spędzić czas oraz wypocząć fizycznie i psychicznie.

Sensualny i intelektualny przedmiot krajobrazu

Każda działalność (aktywność) ludzi pochłania środki materialne oraz prowadzi do wyczerpania się sił fizycznych i psychicznych. Wypoczynek po pracy prowadzący do odzyskania sił fizycznych i psychicznych określany jest mianem rekreacji.

Rekreacja pełni w życiu ludzi ważną rolę i realizuje funkcję wypoczynkową, wolnoczasową, zdrowotną, korektywno-kompensacyjną, socjalizacyjną i ludyczną (Kwilecka 2007). W celu jak najlepszego spełnienia tych funkcji należałoby poznać i ocenić to, co istnieje w naturze, a następnie starać się zaplanować odpowiednie do oczekiwanego skutku zagospodarowanie przestrzeni. W efekcie wspomniane wyżej funkcje mogłyby być realizowane w sposób satysfakcjonujący rekreantów.

Odzyskiwanie sił fizycznych i psychicznych może dokonywać się w różnych miejscach. Każdy z wykorzystywanych do tego celu obszarów charakteryzuje się swoistym zróżnicowaniem, czego obrazem jest urozmaicona forma krajobrazu oraz różnorodność relacji łączących jego części. Mamy więc tu do czynienia z określoną całością, złożoną ze złączonych wewnętrznie części, które występują obok siebie i nie są od siebie oddzielone. Niektóre z tych części krajobrazu, w wyniku zajścia procesów fizycznych, mogą istnieć jako odrębne i samodzielne

całości. Części te nazywane są przedmiotami krajobrazu, a ich istotną cechą jest materialność, która umożliwia poznawanie ich istniejącej fizycznie treści zmysłami i umysłem.

Przedmioty krajobrazu dostrzegane zmysłami (wzrok, słuch, węch i dotyk) proponuje się nazywać przedmiotami sensualnymi. Do przedmiotów sensualnych zaliczamy na przykład rośliny, zwierzęta, budynki czy sprzęt sportowy.

Istniejącym przedmiotom sensualnym człowiek może nadawać znaczenia i, ze względu na uzupełnianie się pełnionych przez nie w krajobrazie kulturowym funkcji, łączyć je w umyśle w grupy. Rozpoznane umysłem w oparciu o kryterium przydatności dla człowieka i otoczenia przedmioty krajobrazu określa się przedmiotami intelektualnymi. Przykładem przedmiotu intelektualnego może być chociażby wnętrze krajobrazowe, które charakteryzuje się przede wszystkim swoistą spójnością budujących je elementów.

Ze względu na zróżnicowany odbiór każdego z przedmiotów intelektualnych ich wyróżnianie ma duże znaczenie w procesie oceny i kształtowania rekreacyjnych krajobrazów kulturowych. Inaczej czuje się człowiek w pobliżu ściany wnętrza, inaczej w centrum powierzchni wnętrza czy obok rosnącego tam małego, ewentualnie dużego drzewa. Podobna sytuacja zachodzi we wnętrzu restauracji, gdzie jedne stoliki są zajmowane w pierwszej kolejności, zaś inne kolejno później. Również odzyskiwanie sił fizycznych i psychicznych może odbywać się w jednych miejscach szybciej, a w innych wolniej.

Komponenty przedmiotu krajobrazu

W procesie analizy, oceny i kształtowania przedmiotów krajobrazu kulturowego należałoby wyróżnić ich komponenty w celu ułatwienia sobie odczytywania i badania odbieranych zmysłami i umysłem informacji zawartych w krajobrazie. Komponentami przedmiotów krajobrazu są tworzywo i forma. Mogą one być dostrzegane zarówno zmysłami jak i umysłem. Można by więc wyróżnić sensualne tworzywo i sensualną formę sensualnych przedmiotów krajobrazu oraz tworzywo i formę odbierane, a właściwie wydobywane z tej treści zmysłowej przy pomocy umysłu, czyli intelektualne tworzywo i intelektualną formę intelektualnych przedmiotów krajobrazu.

W parze komponentów tworzywo jest tym, co nie jest niczym ograniczone i z czego składa się każdy przedmiot. Forma z kolei ogranicza tworzywo. Dzięki istnieniu tworzywa i formy przedmioty krajobrazu mogą być odbierane zmysłami. Ujmowane osobno tworzywo i forma nie mogą zostać zmierzone, zważone ani policzone. Czynności te są możliwe dopiero wtedy, gdy po połączeniu ze sobą komponenty utworzą konkretny sensualny przedmiot krajobrazu.

Ocena i kształtowanie krajobrazu kulturowego dokonuje się również w umyśle, czyli w sferze intelektualnej. Wówczas oceniane są i kształtowane intelektualne tworzywo i intelektualna forma intelektualnego przedmiotu krajobrazu kulturowego. Formy przedmiotów intelektualnych nikt nie dostrzeże zmysłami, choćby nie wiem jak długo się wpatrywał w to, co go otacza. Wyróżnić ją można tylko na drodze analizy intelektualnej. Pełnić rolę intelektualną może dowolny sensualny przedmiot krajobrazu kulturowego lub nawet ich większa liczba stając się wtedy tworzywem intelektualnym przedmiotów intelektualnych. Przedmiotem intelektualnym jest na przykład wnętrze krajobrazowe kotliny górskiej, zaś tworzywem intelektualnym składające się na nie przedmioty sensualne jak: poszczególne zbocza, powierzchnia ograniczona zboczami czy znajdujące się tam drzewa, budynki, drogi, itd.

Zasady oceny sensualnych i intelektualnych przedmiotów krajobrazu kulturowego

Jeśli istnieje jakiś przedmiot krajobrazu, muszą istnieć budujące go komponenty przedmiotów krajobrazu, które podlegają korzystnym lub niekorzystnym zmianom w czasie. Sformułowaniu opinii o jakości komponentów przedmiotów krajobrazu posłuży ocena ich aktualnego dopasowania do otoczenia z uwzględnieniem pełnionej przez nie funkcji. Wzajemne porównanie jakości tworzywa i formy tego samego przedmiotu miałyby umożliwić wykrycie istniejącej pomiędzy nimi zgodności bądź niezgodności w dopasowaniu do otoczenia.

Zestawienie wyników analizy komponentów (tworzywa i formy) danego przedmiotu krajobrazu kulturowego pozwoliłoby na sformułowanie oceny dotyczącej jakości całego przedmiotu. Odczucia ludzi odnośnie

dopasowania do otoczenia funkcji poszczególnych komponentów przedmiotów, a w konsekwencji również i całych przedmiotów składających się na krajobraz kulturowy, wywierają wpływ na ich samopoczucie fizyczne i psychiczne oraz na efekty działań rekreacyjnych.

Odczuwanie jakości krajobrazu przez poszczególne osoby jest różne. By porozumienie co do działań w krajobrazie było możliwe, należałoby ustalić jego podstawy. Wydaje się, że miarą jakości terenu przeznaczonego do rekreacji powinno być zadowolenie z zaspokajania uzasadnionych potrzeb fizycznych i psychicznych rekreantów. W trakcie tworzenia rekreacyjnego zagospodarowania krajobrazu należy respektować uwarunkowania przyrodnicze, społeczne i gospodarcze, tradycję analizowanego obszaru, a przede wszystkim szanować uczucia ludności miejscowej.

Ocena sensualnych i intelektualnych przedmiotów krajobrazu kulturowego jest procesem dynamicznym. Najlepszą jakość procesu projektowego mogłoby zapewnić przeanalizowanie wielu widoków tego samego wnętrza i ocenienie budujących je przedmiotów sensualnych i intelektualnych. Zastosowanie tej procedury zwiększyłoby efektywność procesu projektowego i doprowadziłoby do ukształtowania krajobrazu w możliwie najwyższym stopniu harmonijnego. Przedstawiona poniżej seria widoków (ryc. 1, 2, 3 i 4) tego samego wnętrza krajobrazowego ilustruje sposób dynamicznej analizy sensualnych i intelektualnych przedmiotów krajobrazu kulturowego.

Ryc. 1. Widok zapraszający do wnętrza (Z. Borkowski).

Fig. 1. A view inviting to the interior (Z. Borkowski).

Pierwsze ze zdjęć (ryc. 1) przedstawia widok, który zaprasza rekreanta do odwiedzenia danego miejsca. Po przekroczeniu granicy wnętrza rozciągający się widok sugeruje mu, iż znalazł się w miejscu atrakcyjnym (ryc. 2). Zwrot głowy w lewo potwierdza to odczucie (ryc. 3). Dalszy obrót w lewo rozwiewa to wrażenie i dezawuuje początkowe wnioski, gdyż na tylnym planie oczom przedstawia się dom w zieleni na tle dysharmonijnego elementu w postaci ogromnego słupa sieci energetycznej (ryc. 4).

Podsumowanie

Poprawne ukształtowanie wnętrz rekreacyjnych przy wykorzystaniu odbieranych zmysłami i intelektem przedmiotów krajobrazu może sprzyjać uzyskaniu przez ludzi pełni zadowolenia z życia. Doprowadzeniu do takiego stanu miałyby posłużyć badanie komponentów i przedmiotów krajobrazu. Dzielią się one na sensualne i intelektualne, a intelektualne zależą od sensualnych. W związku z tym pojawia się pierwszy postulat badawczy, by analizować i oceniać w pierwszej kolejności sensualne komponenty i przedmioty krajobrazu, a potem, na

Ryc. 2. Widok potwierdzający zaproszenie do wnętrza (Z. Borkowski).
Fig. 2. A view confirming an invitation to the interior (Z. Borkowski).

Ryc. 3. Widok harmonijnej ściany wnętrza (Z. Borkowski).
Fig. 3. A view of harmonious wall of the interior (Z. Borkowski).

podstawie uzyskanych danych, wyciągać wnioski odnośnie dopasowania ich funkcji do otoczenia, czyli ich jakości. W następnej kolejności powinno się badać intelektualne komponenty i przedmioty krajobrazu, a więc te, których dopasowanie uzależnione jest od dopasowania do otoczenia komponentów i przedmiotów sensualnych. Należy również zwrócić uwagę na fakt, iż jakość komponentów i przedmiotów intelektualnych uwarunkowana jest charakterystycznymi tylko dla nich zależnościami, które należy starać się odkrywać. Takie postępowanie ułatwi zrozumienie rzeczywistości sensualnej i intelektualnej rekreacyjnych krajobrazów kulturowych.

W krajobrazie, obok dominant i akcentów, istnieją również przedmioty o wydawałoby się mniejszym znaczeniu. Skuteczność planowanego kształtowania otoczenia nakazywałaby jednak zwrócić uwagę również na istniejące w krajobrazie przedmioty z pozoru mniej istotne dla jakości rekreacyjnego krajobrazu kulturowego.

Tylko kompleksowość badań pozwala bowiem uzyskać maksymalnie pełny zasób wiedzy odnośnie jakości interesującego nas obszaru.

Ryc. 4. Widok dysharmonijnej ściany wnętrza (Z. Borkowski).
Fig. 4. A view of disharmonious wall of the interior (Z. Borkowski).

Trzeci postulat badawczy to wskazówka dotycząca potrzeby podjęcia badań zmieniającego się w czasie stosunku pomiędzy jakością dwóch składników przedmiotu krajobrazu kulturowego, to jest tworzywa i formy oraz ich wzajemnych relacji. Zarówno jakość, jak i rodzaj wzajemnych oddziaływań tychże komponentów przekłada się na jakość budowanych przez nie przedmiotów krajobrazu, a tym samym poszczególnych jednostek przestrzennych.

Realizowanie prezentowanych w tej pracy trzech postulatów badawczych odnośnie oceny komponentów i przedmiotów krajobrazu kulturowego umożliwi wykonanie jego wielopłaszczyznowej oceny i sformułowanie poprawnych wskazań projektowych odnośnie planowania zagospodarowania przestrzennego. W efekcie bardziej prawdopodobne stanie się ukształtowanie prawdziwego rekreacyjnego krajobrazu kulturowego, w którym ludzie znajdą odpoczynek po wysiłku oraz przyjemnie spędzą czas, a tym samym zregenerują swoje siły fizyczne i psychiczne.

Literatura

- Cyceron M. T., 1961. Rozmowy tuskulańskie. II, 5. In: Pisma filozoficzne, tłum. J. Śmigaj, Warszawa, t. 3, p. 743.
Dubisz S., (eds.), 2003. Uniwersalny słownik języka polskiego. Tom I, A-J. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, p. 1313.
Kwilecka M. (eds.), 2007. Bezpośrednie funkcje rekreacji. ALMAMER – Wyższa Szkoła Ekonomiczna, p. 307.